

Балша Делибашић*

Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд

Бехемот Франца Нојмана: Практичне импликације на Нирнбершке процесе**

Апстракт

Рад се бави практичним импликацијама које је теорија изнета у најпознатијем делу Франца Нојмана имала на Нирнбершке процесе. У првом делу изложене су основне теоријске поставке Бехемота, али и суштина дебате између Нојмана и Фридриха Полока о природи капитализма, односно нацистичког режима. У другом делу се анализира утицај поставки изнетих у Бехемоту на креирање концептуалног оквира за подизање оптужница против водећих индустријалаца Трећег рајха и приказује истраживачки рад Нојмана и његовог тима на припреми материјала за ова суђења.

Кључне речи:

Франц Нојман, Бехемот, Франкфуртска школа, Нирнбершки процеси, монополистички капитализам, Фридрих Полок

Франц Нојман (*Franz Leopold Neumann*) је као ретко који теоретичар 20. века константно бивао на маргинама политичке и правне теорије. Никада заборављен, али увек далеко од главних токова. Један од разлога може се потражити у његовој прераној смрти, баш у периоду када је био у прилици највише да пружи. Други свакако у његовом отпадништву од једне од најзначајнијих теоријских група – Франкфуртске школе.

* balsa.delibasic@instifdt.bg.ac.rs

** Рад је настао као део истраживања у оквиру курса „Отпадници у модерној политичкој мисли” на докторским студијама Факултета политичких наука Универзитета у Београду.

Уколико се Нојманов рад дели на три периода: немачки (до 1933), период рада у егзилу (до 1948) и поратни (до смрти 1954. године), онда се временски оквир овог рада везује за његову другу фазу.

Овде ћемо приказати суштину његовог рада у егзилу. Онај теоријски рад, који је довео до напуштања Института за друштвена истраживања (Institut für Sozialforschung), и онај практични, који је извориште опет имао у његовим теоријским радовима, а који се тицао уништавања нацистичког режима и полагања здравих темеља за обнову Немачке. У првом делу рада приказаћемо основне поставке Бехемота и суштину Нојманове дебате са Фридрихом Полоком о природи нацистичког режима која га је довела у сукоб са водећим личностима Института. У другом делу рада приказаћемо Нојманов допринос на припреми оптужница за економске случајеве на суђењима у Нирнбергу. Теза коју желимо да докажемо јесте да су управо налази изнети у Бехемоту и Нојманови лични напори створили правни основ који би омогућио оптужбу за заверу за ратну агресију и против водећих индустријалаца.

ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ У ЕГЗИЛУ

Рођен у Пољској, у јеврејској породици немачког занатлије, Нојман је студирао филозофију, право и економију у Вроцлаву и касније Лајпцигу, где се 1918. године учланио у Социјалдемократску партију (Sozialdemokratische Partei Deutschlands). Револуционарна збивања га нису заобишла, па је узео учешћа на радничким барикадама током Немачке револуције. Ту је наставио студије, и касније са Леом Ловенталом (*Leo Löwenthal*) основао студентско социјалистичко удружење. Са свега 23 године постао је доктор правних наука, након чега се запослио као доцент на Академији рада. У периоду од 1925. до 1927. године био је асистент Хугу Зинцхајмеру (*Hugo Sinzheimer*), а потом ће се преселити у Берлин где ће, заједно са Ернстом Френкелом (*Ernst Fraenkel*), радити као адвокат, заступајући синдикате грађевинских радника. Као водећи правник СПД-а водио је процесе против Хитлера и Гебелса све до априла 1933. Како му је нацистички режим међу првима одузео држављанство, маја месеца је емигрирао у Лондон, избегаваши хапшење у последњем тренутку.

Будући да му познавање немачког права није било од велике користи, у Лондону је уследила својеврсна „преквалификација“ на политичке науке, које је студирао код Харолда Ласког (*Harold Laski*), и код кога је 1936. године стекао и други докторат. Управо на препоруку Ласког, исте године одлази у Њујорк где налази запослење у Институту за друштвена истраживања, чији су чланови и сами били принуђени да емигрирају. Марксистички институт, чији су интелектуални носиоци махом били јеврејског порекла, није се имао чему надати по доласку нациста на власт

јануара 1933. године. Институт је био затворен већ марта месеца, а већина запослених и истраживача је успела да пребегне. Институт се прво преселио у Женеву, да би се уз помоћ Колумбија Универзитета преселио у Њујорк 1934. године. Иако су договор са Колумбијом и бројне друге донације олакшале транзицију и омогућиле да Институт остане на окупу, финансијски проблеми су значајно оптерећивали рад Института и унутрашње односе током тридесетих година.¹

Нојманово дело је великим делом било и остало везано за рад Института, но његови односи са главним личностима Института нису били лишени компликација. Нојман никада није припадао ужем кругу Франкфуртске школе. Познати спор избио је око интерпретације природе националсоцијалистичког режима, односно појма државног капитализма који је увео Фридрих Полок (*Friedrich Pollock*), најближи Хоркхајмеров (*Max Horkheimer*) пријатељ и члан ужег круга. За хроничаре Института, попут Мартина Џеја (*Martin Jay*), разлике нису биле нужно само теоријске. Приметна је била и разлика у политичком ангажману: док се већина чланова Франкфуртске школе дистанцирала од партијске политике, Нојман је био активан члан Социјалдемократске партије.² Као и у предратном периоду, и током дана у егзилу, Нојманова теоријска усмерања тичала су се кључних проблема политичке стварности. Бехемот у том смислу настаје као својеврстан одговор анализи нацистичке Немачке која се дефинисала у оквиру Института, и то са врло јасним циљем.

ОСНОВНЕ ПОСТАВКЕ БЕХЕМОТА

Без икакве сумње, Бехемот представља најпознатије Нојманово дело. Он користи Хобсовску антонимију Левијатан/Бехемот како би представио нацистички режим. За разлику од Левијатана који представља концепцију модерне државе као јединог ентитета који врши монопол насиља и чија је моћ апсолутна, Бехемот представља нецентрализовану контролу над насиљем коју карактерише конкурентска власт. Сам Бехемот представља студију која није ни лака ни једноставна за читање. За потребе овог рада занимају нас пре свега три важне тачке у Нојмановој анализи

¹ Martin Jay, *The Dialectical Imagination*, University of California Press, Berkeley, 1996, pp. 29–40.

² Такође, он примећује да су размере сукоба биле толике да Хоркхајмер није написао свој уобичајени предговор Бехемоту, а књига није преведана на немачки приликом повратка Института у Франкфурт. Мартин Џеј, „Предговор”. У: Франц Нојман, *Владавина права*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 6–7.

нацистичког режима. Прва тачка је теза о потпуном одсуству идеологије. Затим следи одсуство владавине права и поретка и, напоследку, конкуренцијска власт. Такође, приликом читања Бехемота важно је имати у виду две чињенице. Прва је да је писан искључиво на основу ретког броја чланака, званичних и полузваничних докумената, односно на основу малог броја извора, најчешће оних који су долазили од самог нацистичког режима.³ Друга чињеница коју не смемо заборавити јесте да је Нојман пре свега правник, па тек онда политиколог, те да стога Бехемот морамо посматрати као правну анализу која „се тиче проблема реда и моћи присиле у модерном друштву”.⁴

Нојман јасно одбацује могућност да нацистички режим окарактерише кроз јединствену политичку теорију, сматрајући га антидемократским, антилибералним и антирационалним, услед чега се, сматра он, овај режим и не може анализирати на основу ранијих политичких идеја. Делимично повлачећи паралеле са контрареволуционарном теоријом, Нојман примећује да, иако заједно деле одбацивање разума, једнакости и грађанског права, међу њима и даље влада непремостив јаз.⁵ Целокупна идеологија национал-социјализма обухвата елементе сваке „замисливе” теорије, али ти елементи нису интегрисани. Суштина је у томе, сматра Нојман, да сви ти елементи служе да успоставе и шире моћ режима и наставе пропаганду. Иако се оваква оцена може сматрати и интуитивном, можда и не претерано имплекативним, овај моменат се чини јако важним, нарочито у светлу Нојмановог третирања злочина над Јеврејима, о којима ће бити речи касније. Тако, поред чињенице да национал-социјализам не почива на јединственој теорији, остаје важан Нојманов закључак да су и дати идеолошки елементи и њихове промене подређени циљевима режима:

Националсоцијализам нема, према општим схватањима, теорију друштва као такву, као ни доследну идеју о томе како такво друштво функционише, каква му је структура и развој. Он има одређене намере које жели да спроведе и прилагођава своја идеолошке исказе низу стално променљивих циљева. [...] Идеологија националсоцијализма се константно мења.⁶

³ Christian Fuchs, “The Relevance of Franz L. Neumann’s Critical Theory in 2017,” *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, Vol. 15, No. 2, 2017, p. 257.

⁴ Duncan Kelly, “Rethinking Franz Neumann’s Route to Behemoth,” *History of Political Thought*, Vol. 23, No. 3, 2002, p. 459.

⁵ Franz Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism, 1933–1944*, Ivan R. Dee, Chicago, 2009, p. 461.

⁶ *Ibid.*, pp. 38–39.

У одсуству политичке теорије, Нојман даље одбацује постојање саме државе: *Али ако национал-социјализам нема политичку теорију, да ли је његов политички систем држава? Ако је карактеристика државе владавина права, наш одговор на ово питање ће бити негативан, јер негирамо да право у Немачкој постоји.*⁷ Он одбацује могућност да окарактерише национал-социјалистичку творевину и као дуалну државу у којој је један систем подређен нормативном праву, а други индивидуалним мерама, доводећи у питање како правну државу тако и постојање јединственог центра присиле.⁸ За њега, немачки конституционални живот јесте безобличан, а карактерише га немогућност лоцирања било које институције која доноси суверене одлуке. У таквом систему, само крупне одлуке доноси Хитлер, па чак и он често само изражава компромис између различитих снага унутар владајуће класе. Управо зато одбија да Немачку назове државом, сматрајући је пре бандом у којој су вође непрестано присиљене на споразумевање након несугласица.⁹

Национал-социјалистичку структуру Нојман види као облик друштва у којем владајуће групе директно контролишу остатак становништва без посредовања рационалног и присилног апарата (државе), а иако овај облик није у потпуности остварен, постоји тренд који дефинише саму структуру. Владајућа структура није хомогена и све што је одржава јесте владавина терора и страх да се не уруши. Оно што Нојман види као владајућу структуру чине четири различите групе: крупни капитал, партија, бирократија и оружане снаге, и то представља једну од централних теза Бехемота.¹⁰ И снага и рањивост нацистичког режима произлазе из природе односа ове четири групе које су настојале да прошире немачку моћ без уступања моћи било којој другој групи. Разлог за постојање конкурентске моћи уместо било какве њене поделе Нојман налази у одсуству општости нацистичке правне теорије. Тако, сматра он, не постоје два случаја на која се примењује исто правило.¹¹ Он уочава постојање мноштва посебних судова за одређене слојеве становништва, где је свака од четири групе властити правосудни систем.¹²

Овим ставом о одсуству општости правне теорије он надограђује тезу изнету у „Владавини права” где је тврдио да у систему који је монополи-

⁷ Franz Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism*, 1933–1944, Ivan R. Dee, Chicago, 2009, p. 467.

⁸ *Ibid.*, pp. 467–468.

⁹ *Ibid.*, p. 522.

¹⁰ *Ibid.*, p. 361.

¹¹ *Ibid.*, p. 452.

¹² *Ibid.*, p. 455.

стички, организован општи закон не може владати, јер ако је држава конфронтрана са једним монополом онда је бесмислено да тај монопол буде уређен општим законом.¹³ Управо је ово питање монопола и доминације економског над политичким суштина Нојманових спорења са Полоком.

ПОЛОК–НОЈМАНОВА ДЕБАТА

У свом писму Нојману из фебруара 1942. године Макс Хоркхајмер наводи да су финансијске потешкоће Института биле праћене и значајним теоријским разликама које су се појавиле око питања природе и функције национал-социјализма.¹⁴ Теоријске разлике о којима Хоркхајмер говори јесу заправо две конкурентске теорије о економској организацији нацистичке Немачке. Прва је теорија Фридриха Полока о „државном капитализму“, која наглашава доминантну улогу политике у трансформацији од слободне тржишне економије, до капитализма под контролом државе. Друга је Нојманова теорија изнета у Бехемоту, у којој је тврдио да фашизам чува суштинска обележја капиталистичке економије и да га треба тумачити као нови облик „тоталитарног монополистичког капитализма“.¹⁵ На овом питању природе национал-социјализма долази до сукоба унутар Института између Нојмана, Киркхајмера (*Otto Kirchheimer*) и Маркузеа (*Herbert Marcuse*), са једне, и Полока, Хоркхајмера и Адорна (*Theodor Adorno*), са друге стране.

Полок тумачи друштвени и економски развој у Европи од краја Првог светског рата као прелазни процес у којем се „приватни“ капитализам претвара у државни капитализам. Државни капитализам, по Полоку, не означава нужно стање у којем је држава једини власник капитала, али указује на четири ствари: да је наследник приватног капитализма, да држава преузима важне функције приватног капитализма, да профит и даље игра важну улогу, те да не говоримо о социјализму.¹⁶ Он даље дефинише државни капитализам као нови друштвени поредак који се јавља у два облика: тоталитарном и демократском. У тоталитарном облику, држава је инструмент моћи нове владајуће структуре, коју чине

¹³ *Демократска и ауторитарна држава*, Напријед, Загреб, 1974, стр. 53.

¹⁴ Raffaele Laudani (ed.), "Introduction", in: *Secret Reports on Nazi Germany: The Frankfurt School Contribution to the War Effort*, Princeton University Press, Princeton, 2013, pp. 3–4.

¹⁵ Douglas Kellner, *Critical Theory, Marxism, and Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1989, p. 68.

¹⁶ Friedrich Pollock, "Is National Socialism a New Order?", *Studies in Philosophy and Social Science* Vol. 9, No. 2, 1941, p. 450.

најмоћније интересне групе (врх индустријског и пословног менаџмента, виши слојеви државне бирократије са све армијом, те водеће личности из бирократије победничке партије), а свако ко не припада тој владајућој структури пуки је објект доминације. Најближи приступ тоталитарном облику потоњег остварен је, сматра он, у нацистичкој Немачкој. Држава, у другој појавној форми, демократском облику државног капитализма, има исте контролне функције, али је сама контролисана од стране народа. Њен темељ јесу институције које спречавају бирократију да свој административни положај претвори у инструмент моћи, тј. полазну основу за трансформацију ка тоталитарном моделу.¹⁷

Полок тврди да систем државног капитализма делује по новом скупу правила, који се знатно разликује од до тада познатих правила слободне тржишне економије. Нова правила подразумевају да: 1) производња и потрошња нису регулисане механизмом понуде и потражње; 2) тржишне снаге не одређују цене; 3) профит као мотив је подређен „генералном плану“; 4) уклања се неефикасност рационализацијом и научним управљањем; 5) држава надгледа и спроводи испуњење генералног плана, тако да ништа није препуштено слободном тржишту.¹⁸ Поменутих пет нових правила и општи план омогућавају држави да врши потпуну контролу над производним и дистрибутивним процесима. У оваквом систему влада ограничава контролу над приватном својином и протоком капитала. Ту се мотив профита замењује мотивом моћи, јер власт није условљена профитом, већ конекцијама са владајућом групом. Ова супституција слободног тржишта државом, закључује Полок, „означава прелазак из претежно економске у суштински политичку еру“.¹⁹

Келнер (*Douglas Kellner*) сматра да је Хоркхајмер усвојио барем модификовану верзију теорије о државном капитализму, уносећи је у своју анализу ауторитарне државе. Државни капитализам је за обојицу био нова врста друштвено-економске формације која је превазишла класичне антагонизме капитализма, а сврха планиране економије у државном капитализму је била спречавање ефеката економске кризе. Ова Полокова концепција, која подразумева да се радикална друштвена промена може у недоглед избегавати техникама управљања, планирања и рационализације, постала је тако централна у теорији Института након Другог светског рата.²⁰

¹⁷ Friedrich Pollock, "State Capitalism: Its Possibilities and Limitations", in: Andrew Aruto and Eike Gebhardt (eds.), *The Essential Frankfurt School Reader*, Continuum, New York, 1990, pp. 72–73.

¹⁸ *Ibid.*, pp. 75–78.

¹⁹ *Ibid.*, p. 78.

²⁰ Kellner, *Critical Theory, Marxism, and Modernity*, op. cit., pp. 77–79.

Поједини су унутар Института јасно оспоравали Полокову тезу, а најгласнији је био Нојман. Он појам државног капитализма види као „*contradictio in adiecto*”, и сматра да Полокова држава не може бити капиталистичка: *Концепт 'државног капитализма' не може се анализирати са економског становишта. Онда када држава постане једини власник средстава за производњу, она онемогућава капиталистичку економију да функционише, она уништава тај механизам који одржава саме процесе економске циркулације у активном постојању.*²¹

Нојман види нацистичку творевину као капитализам у стању кризе. Односно, сматра да је на делу капиталистички економски поредак који је развио тенденције ка монопољу и империјализму.²² Супротно Полоку, показује да је национал-социјализам подстицао картеле и монополе, задржавајући централна обележја капитализма, као што су приватно власништво над средствима за производњу, профит и експлоатација. Дајући примат економском моменту над политичким, Нојман тврди да карактеристика ове структуре није покушај државе да контролише монополе већ покушај монопола да овлада државним апаратом. Картели су у Немачкој већ били успостављени када су нацисти дошли на власт, а управо је њихов долазак убрзао гушење економских и политичких слобода у корист крупног капитала. Потчињавање државе крупном капиталу било је могуће само уз власт политичке организације која није имала никакву контролу одоздо.²³

Штавише, Нојман иде даље тврдећи да је национал-социјализам умањио државни удео у економији,²⁴ гушећи притом слободно тржиште рада²⁵ и мали бизнис²⁶ у циљу интереса крупног капитала. Највећу корист од процеса аријанизације и одузимања јеврејске имовине имали су најугицајнији индустријалци, што је случај и код поделе ратног плена на новоосвојеним територијама.²⁷ Суштина Нојманове анализе јесте да је централизација економске моћи тоталитарним средствима променила фасаду капитализма, али је саму основну структуру оставила нетакнутом. Иако је крупни капитал успео да елиминише спољну конкуренцију, борба је настављена унутар њега самога. Одатле су, по њему, кључне

²¹ Neumann, *Behemoth*, op. cit., p. 224.

²² *Ibid.*, p. 255.

²³ *Ibid.*, p. 261.

²⁴ *Ibid.*, pp. 295–298.

²⁵ *Ibid.*, pp. 337–340.

²⁶ *Ibid.*, pp. 282–284.

²⁷ *Ibid.*, pp. 275–276.

карактеристике национал-социјалистичког режима: а) тоталитарни државни апарат и б) монополистичка капиталистичка економија, које води под термин „тоталитарни монополистички капитализам”.²⁸

Објављивање Бехемота, који је, између осталог, био јасан одговор Полоку, оголило је несугласице и сукобе унутар Института²⁹, што је олакшало Нојману одлуку да напусти Институт. Но, треба имати на уму да Нојманов циљ није био пука теоријска дебата. Разлог његовог супротстављања Полоку јесу потенцијалне практичне импликације теоријских налаза. Прилику да то и покаже пружила му је Влада САД-а.

НОЈМАНОВА УЛОГА У ПОДИЗАЊУ ОПТУЖНИЦА ЗА „ЕКОНОМСКЕ СЛУЧАЈЕВЕ” ПРЕД МЕЂУНАРОДНИМ ВОЈНИМ ТРИБУНАЛОМ У НИРНБЕРГУ

Јуна 1942. године у јеку Другог светског рата амерички председник Френклин Делано Рузвелт (Franklin Delano Roosevelt) оснива Канцеларију за стратешке услуге (*Office of Strategic Services* – OSS) са циљем креирања и анализе стратешких докумената. Ова Канцеларија представљала је до тада јединствену владину агенцију, с обзиром на то да је била прва јединствена и централизована агенција обавештајног типа. Примарно је обухватала пет организационих јединица, а једна од њих је била и Огранак за истраживање и анализу (*Research and analysis branch* – R&A). Почетно оспораван, овај огранак је основан из уверења да је могуће анализирати предности и рањивости Савезничких снага користећи се и јавно доступним подацима, а на свом врхунцу током овог периода у огранку је радило око 1000 истраживача, махом историчара, економиста, психолога и политиколога. У склопу ове свеобухватне мобилизације истраживачких капацитета, ОСС није заобишао ни значајне представнике Франкфуртске школе, па су се тако Нојман, Маркузе и Киркхајмер убрзо нашли у Вашингтону радећи за Владу Сједињених Америчких Држава.³⁰ Недуго по објављивању прве верзије Бехемота (1942), Нојман бива именован за заменика шефа Одељења за Централну Европу (при Огранку за истраживање и анализу) које је у фокусу имало нацистичку

²⁸ Neumann, *Behemoth*, op. cit., p. 261.

²⁹ Џеј као додатни разлог сукоба види и у Нојмановом презиру према психологији, будући да је у Бехемоту готово потпуно занемарен рад Института о ауторитарној личности. Штавише, Џеј сматра да је постојало и ривалство између Нојмана и Хоркхајмера око избора професора на Колумбији. Jay, *The Dialectical Imagination*, op. cit., pp. 162–168.

³⁰ Laudani, “Introduction”, op. cit., p. 3.

Немачку. Допринос Нојмановог рада у ОСС-у иде у два праваца. Један се тиче припреме планова за обнову и денацификацију Немачке, попут чувеног 4Д плана (денацификација, демократизација, демилитаризација и декартелизација). Други правац се тиче доприноса Нирнбершком процесу. Структура будућих случајева против нацистичког режима одражавала је Нојманове тврдње да је то чврсто интегрисан систем којим управља савез политичких, војних и индустријских лидера.³¹ Раул Хилберг (*Raul Hilberg*), Нојманов студент и историчар Холокауста, приметио је да су чак и документа за суђења груписана у четири категорије: нацистичка влада, партијске организације, команда оружаних снага и индустрија; односно, на исти начин на који је Нојман припремао материјале у ОСС-у.³²

Расправе које су претходиле стварању Међународног војног трибунала биле су оптерећене различитим циљевима земаља Савезница. У сврху приближавања ставова, на иницијативу девет влада суочених са потребом кажњавања немачких ратних злочинаца, крајем 1943. године у Лондону је формирана Комисија за ратне злочине Уједињених нација (*The United Nations War Crimes Commission*). Међутим, ова комисија није имала адекватно особље ни за прикупљање доказа, нити за јединствено дефинисање „ратних злочина”. Почетком маја 1945. године судија америчког Врховног суда Роберт Џексон (*Robert H. Jackson*) постављен је за главног тужиоца Сједињених Америчких Држава за немачке ратне злочине и одмах је иницирао спровођење политичко-правосудног споразума међу савезницима.³³ Значајан допринос америчким припремама за суђење дали су истраживачи централноевропског одељења којим је Нојман руководио. Маја 1945. године, током проширења процеса у Нирнбергу, Нојман је изабран да предводи истраживачки тим америчког тужилаштва којим је руководио Џексон. Такође је уврштен међу особље које је чинило преговарачки тим који је у великој мери био одговоран за преговоре са другим савезничким силама о „Лондонском споразуму” из августа 1945. године, којим је створен нови међународни кривични поредак који је пружио правну основу за суђења у Нирнбергу новембра исте године.³⁴ Једна од карактеристика овог споразума јесте и

³¹ Barry M. Katz, “The Criticism of Arms: The Frankfurt School Goes to War”, *The Journal of Modern History*, Vol. 59, No. 3, 1987, pp. 467–471.

³² Raul Hilberg, “The Relevance of Behemoth Today”, *Constellations*, Vol. 10, No. 2, 2003, p. 262.

³³ Shlomo Aronson, “Preparations for the Nuremberg Trial”, *Holocaust and Genocide Studies*, Vol. 12, No. 2, 1998, pp. 259–260.

³⁴ Према неким документима, Нојман је унутар ОСС-а био највиши цивилни званичник укључен у питање ратних злочина. Michael Salter, “The Visibility

усвајање америчког приступа раду Трибунала који је укључивао и заверу за ратну агресију на нивоу Европе. Таква концепција подразумевала је да постоји допринос нацистичке економије ратним плановима режима, те се њена улога морала испитати на суду. У том смислу, подржано је становиште да је немачка економска моћ дозволила нацистичком режиму да спроведе свеобухватну агресију, те да су картели, индустрија и финансијски центри били третирани као субјекти економске експлоатације и мобилизације.³⁵

Није занемарљива чињеница да је дуго трајало усаглашавање око „економских случајева”, с обзиром на то да је стварање везе између економије и ратних злочина било спорно за британску страну која је желела да спречи сваку могућност повезивања ратних злочина и колонијализма.³⁶ Оваква оптужница отворила је Нојману и његовом тиму простор да оставе снажан печат на припрему економских случајева. Као што смо претходно видели, Нојман је у дебати са Полоком показао да је нацистички режим подстицао картеле и монополе, који су овладали државним апаратом. Његов нагласак на картелима помогао је да његова анализа постане пријемљива америчком тужилачком тиму, који је и заступао увођење ових случајева. А сам Џексон, као главни тужилац, и Вилијам Донован, као његов заменик, имали су богато искуство у вођењу анти-трустовских парница.³⁷ Иако су извештаји који су представљени тужилачком тиму били мање теоријски сложени, јасно су осликали Нојманову теорију изнету у Бехемоту:

... главна карактеристика нацистичке политике била је подвргавање картела и других пословних удружења државној контроли кроз оснивање нових организација, консолидацију постојећих организација и увођење принципа обавезног чланства и лидерства. Главни циљеви АМГ-а (Савезничка војна влада, прим. аут.) су, дакле, елиминација нових организација (где год су њихове функције сувишне) и присилне мере против традиционалних удружења. Ова политика мора бити праћена збацивањем и

of the Holocaust: Franz Neumann and the Nuremberg Trials”, in: Robert Fine and Charles Turner (ed.), *Social Theory after the Holocaust*, Liverpool University Press, Liverpool, 2000, p. 198.

³⁵ Kim Christian Priemel, “‘A Story of Betrayal’: Conceptualizing Variants of Capitalism in the Nuremberg War Crimes Trials”, *The Journal of Modern History*, Vol. 85, No. 1, 2013, p. 91.

³⁶ Kim Christian Priemel, *The Betrayal: The Nuremberg Trials and German Divergence*, Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 82.

³⁷ Kim Christian Priemel, “A Story of Betrayal”, op. cit., p. 81.

затварањем свих активних нациста и сталном контролом како би се осигурало да се нацистички утицај не обнови избором нациста или инфилтрацијом нацизма преко особа под њиховим вођством. Картели се морају спречити да послуже као маска нацистичких политичких организација...³⁸

Суштински, Огранак за истраживање и анализу, био је активно ангажован у проучавању организације и деловања немачке ратне економије, и саставио је неколико важних извештаја о економској и финансијској контроли који детаљно документују како су нацистичка репресија и војна окупација биле подржане низом економских акција.³⁹ Важна аналитичка подлога за амерички тужилачки тим⁴⁰ био је Мастер план под називом: „Нацистички планови за доминацију Немачком и Европом“, који је, поред генезе немачких ратних планова, садржао и важне и детаљне увиде о подршци коју су нацистичка партија и Хитлер лично добили од немачких индустријалаца, као и бенефитима које су ови добили заузврат, а где препознајемо снажан Нојманов печат:

Нацистичко политичко руководство било је кључно за формулисање и спровођење немачке економске политике у свим грама ратне економије. Водећи нацисти су седели у одборима најважнијих индустријских и трговачких предузећа, баш као што су и водећи индустријалци заузимали водеће положаје у нацистичкој организацији економије. [...] Ово спајање нацистичког политичког вођства са индустријским представљало је основу за немачку експлоатацију и пљачку окупираних територија.⁴¹

Други извештаји детаљно описују изворе финансирања нацистичког покрета и могућности да они буду доступни и у поратном периоду. Ове економске аспекте нацистичке владавине особље ОСС-а анализирано је не само у циљу идентификације критичних тачака режима током ратног периода, већ и као део своје улоге у припреми послератне окупа-

³⁸ "R&A Report 1655.30: German Cartels and Cartel-Like Organizations", in: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, op. cit., p. 280.

³⁹ "R&A Report 1657: The Problem of Inflation in Germany", in: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, op. cit.; "R&A Report 1194: Speer's Appointment as Dictator of the German Economy", in: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, op. cit.

⁴⁰ Kim Christian Priemel, *The Betrayal*, op. cit., p. 200.

⁴¹ "R&A Report 3114: Nazi Plans for Dominating Germany and Europe", in: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, op. cit., pp. 513–514.

ционе владе и денацификацији Немачке. Као што је Херберт Маркузе приметио, Нојман је применио увиде добијене у Бехемоту на анализу и предвиђање немачког развоја, односно плановима за демократизацију Немачке. Управо са тим циљем покушао је да покаже да успешна денацификација мора да елиминира економске темеље антидемократске политике немачке индустрије.⁴² Тако је кроз извештаје представљен и списак од 1800 привредника и других званичника који су били кључни за успон нацизма, а припадали су наизглед неутралним економским институцијама.⁴³

Но, управо у томе треба тражити разлоге Нојмановог крајњег неуспеха у припреми економских случајева. Током прве половине августа 1945. године долази до маргинализације Нојмановог тима и његове коначне оставке. Формално, судија Џексон је одбио да додели „економски случај” свом заменику Доновану, који је био надређен особљу ОСС-а. У пракси, то је значило да ће случајеве преузети други, мањи тужилачки тим који је припремао оптужницу против „злочиначких организација” попут Гестапоа и СС-а. Суштински, ово је значило маргинализацију самог случаја. Како неки истраживачи истичу, судији Џексону је постало јасно да Нојманов план има јасне левичарске обресе, те да не подразумева само уклањање водећих кадрова нацистичког режима већ и уништење оних друштвено-економских структура које су омогућиле таквим појединцима да дођу на власт.⁴⁴ А то је приступ на који су и Џексон, као Републиканац, и британске власти, као империјалистичка сила, били посебно осетљиви.

Подређивање „економских случајева” суђењима „злочиначким организацијама” значило је и њихов коначни неуспех. Пред трибунал је у крајњем изведено свега пет оптужених који су се могли довести у вези са њима, и то Функ (*Walther Funk*), Шахт (*Hjalmar Schacht*), Шпер (*Albert Speer*), Заукел (*Fritz Sauckel*) и Густав Круп (*Gustav Krupp*). Од њих је Шахт био банкар, а Круп једини индустријалац, а остала тројица политичари. При том је Шахт заправо био оптужен за кршење Версајског споразума, док је Куп, како се на крају испоставило, изведен пред трибунал грешком: уместо свог сина Алфреда (*Alfried Krupp*)! Ипак, Сједињене

⁴² Herbert Marcuse, "Preface", in: Franz L. Neumann, *The Democratic and the Authoritarian State*, Free Press, Glencoe, 1957, viii.

⁴³ "R&A Report 1655.5: Dissolution of the Nazi Party and Its Affiliated Organizations," in: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, op. cit.; "R&A Report 2500.15: German Military Government Over Europe: Economic Controls in Occupied Europe".

⁴⁴ Michael Salter, *Nazi War Crimes, US Intelligence and Selective Prosecution at Nurember*, Routledge-Cavendish, New York, 2007, pp. 385–386; Kim Christian Priemel, *The Betrayal*, op. cit., p. 72.

Америчке Државе искористиле су одредбе уговора који је силама победицама допуштао вођење судских процеса против ратних злочинаца у сопственој зони окупације, па су повеле три случаја против индустријалаца кроз Накнадна нирнбершка суђења (*Subsequent Nuremberg trials*). И то против 24 директора конгломерата ИГ Фарбен (*IG Farben*), Фридриха Флика (*Friedrich Flick*) и петорице директора његовог предузећа, те против 12 директора Круповог конгломерата.

ОДГОВОРНОСТ ИНДУСТРИЈАЛАЦА ЗА РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ

Да ли би привредни субјекти једне земље могли и требало да буду одговорни за учешће те земље у ратним напорима? Како се видело у Накнадним нирнбершким процесима против индустријалаца, одговор на ово питање био је уско повезан са теоријом државе која би се применила, те тумачењем односа државе са привредним структурама. Тужилаштво које је пратило линију Нојманове аргументације о природи нацистичког режима сматрало је да су и индустријалци равноправни партнери војсци и партији у организовању рата, пљачки и поробљавању. Нојмановска аргументација је да предузећа, у том смислу, деле одговорност заједно са другим саучесницима. Левијатанска концепција нацистичког система подразумевала би, пак, да је индустрија подређена држави и у одлуци да се крене у рат и у каснијим злочинима.⁴⁵

Суштински, питање одговорности индустријалаца било је директно повезано са питањем монопола државе над насиљем. Трибунал се противио Нојмановој концепцији недржавне структуре нацистичког режима. Будући да је ово био војни суд, судије су одлучивале на основу премисе да држава контролише ратне политике: кривица индустријалаца се могла доказати искључиво уколико се покаже да су они имали утицаја на креирање ратних политика. Остајући на позицијама да је држава та која има монопола над силом и описујући нацистички тоталитарни режим као државу коју карактерише потпуна контрола над индустријом, Трибунал је одбацио могућност третирања индустријалаца као равноправних партнера у злочину, сматрајући их само „следбеницима, а не вођама”.⁴⁶ Иако је већина оптужених у случајевима Круп и Фарбен била

⁴⁵ Doreen Lustig, “The Nature of the Nazi State and the Question of International Criminal Responsibility of Corporate Officials at Nuremberg: Franz Neumann’s Behemoth at the Industrial Trials”, *New York University Journal of International Law and Politics* Vol. 43, 2011, p. 967.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 1003.

проглашена кривим по неким од тачака оптужнице, а пре свега за употребу цивила за робовски рад и пљачку окупираних територија, одбачене су све оптужнице за припрему агресије и заверу у ту сврху, као и злочине против мира учешћем и планирањем ратова.⁴⁷

Иако су тужиоци стајали на становишту да индустријалци јесу носиоци а не следбеници одлука, судије су узеле у обзир заокрет из 1936. године, описујући положај индустрије као опортунистички. Елемент који је допринео заузимању овог става била је промена односа снага између индустрије и владе након 1936. године у корист ове друге, што треба посматрати и у светлу чињенице да је Трибунал ограничио своје деловање на догађаје након 1939. године, док су се највећи делови оптужница односили претежно на рани период нацистичког режима.⁴⁸ То тумачење је значило да, иако су групације у картелу остале исте, њихови међусобни односи и тежина нису били непромењиви. Период у којем је партија заузела релативно већу доминацију јесте управо период након 1936. године.⁴⁹ Разочарање франкфуртоваца и последице оваквих одлука описао је Маркузе у интервјуу Хабермасу (Jürgen Habermas) 1978. године: „Они које смо прве означили као ‘економске ратне злочинце’ врло брзо су се вратили на позиције одлучивања у економији Немачке. Било би их лако именоват и сада”.⁵⁰

ЗАКЉУЧАК

Посматрајући Нојманов рад током ратних година, видимо да он представља пример ангажованог интелектуалца, код којег је видљиво јединство теоријског и јавног делања. Као што је у првој фази свог рада настојао да повеже своје правно знање са проблемима радничког покрета, тако је у другој фази, у егзилу, настојао да своје „ново” знање из политичке теорије преточи у важне политичке смернице за пораз нацистичког режима и обнову нове Немачке. Са чисто теоријског аспекта, нема сумње да је Нојман у Бехемоту изнео уверљиве аргументе о карактеру капиталистичке економије и нацистичког режима, те потреби за њиховом темељном реформом. Приступ који је Нојман заступао подразумевао је да се за успешну обнову Немачке на демократским принципима мора променити

⁴⁷ У случају против Фридриха Флика оптужнице за припрему агресије и заверу нису ни биле подигнуте.

⁴⁸ *Исто*, стр. 985.

⁴⁹ *Исто*, стр. 1007.

⁵⁰ Laudani, “Introduction”, *op. cit.*, p. 22.

и сама економска структура која је довела до успона нацизма, што је укључивало ослобађање економије од претходно формираних картела и монопола, који су се, по његовом виђењу, морали и судски гонити. Утицај Нојмана и његовог истраживачког тима био је снажан у креирању идејног оквира за оптужнице против водећих индустријалаца и у потпуности је осликавао налазе изнете у Бехемоту. Ипак, иако је њихов утицај на сама суђења био веома мали, остаје чињеница су прикупили велики број доказа који је коришћен на самим суђењима у Нирнбергу. Његова ратна биографија вредна је прича о напорима са којима се суочавају интелектуалци у свом јавном ангажману. Важна лекција коју пружа увид у Нојманове напоре током ратних година јесте да циљ друштвене теорије није само да одговори на друге теорије, већ да буди активизам који обликује историјске процесе, са свим планираним или непланираним исходима. Нојман остаје пример научног радника који је ризиковао да његов политички ангажман угрози „чистоћу” чисто теоријских ставова.

БИБЛИОГРАФИЈА

- [1] “R&A Report 1194: Speer’s Appointment as Dictator of the German Economy”. In: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, Princeton University Press, Princeton, 2013, pp. 48–60.
- [2] “R&A Report 1655.5: Dissolution of the Nazi Party and Its Affiliated Organizations”. In: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, Princeton University Press, Princeton, 2013, pp. 253–63.
- [3] “R&A Report 1655.30: German Cartels and Cartel-Like Organizations”. In: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, Princeton University Press, Princeton, 2013, pp. 264–84.
- [4] “R&A Report 1657: The Problem of Inflation in Germany”. In: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, Princeton University Press, Princeton, 2013, pp. 345–96.
- [5] “R&A Report 2500.15: German Military Government Over Europe: Economic Controls in Occupied Europe”.
- [6] “R&A Report 3114: Nazi Plans for Dominating Germany and Europe (the Nazi Master Plan)”. In: Raffaele Laudani (ed.), *Secret Reports on Nazi Germany*, Princeton University Press, Princeton, 2013, pp. 475–520.
- [7] Aronson Shlomo, “Preparations for the Nuremberg Trial: The OSS, Charles Dwork, and the Holocaust”, *Holocaust and Genocide Studies* Vol. 12, No. 2, 1998, pp. 257–281.
- [8] Fuchs Christian, “The Relevance of Franz L. Neumann’s Critical Theory in 2017: Anxiety and Politics in the New Age of Authoritarian Capitalis”, *TripleC: Communication, Capitalism & Critique*, Vol. 15, No. 2, 2017, pp. 637–650.

- [9] Hilberg Raul, "The Relevance of Behemoth Today", *Constellations*, Vol. 10, No. 2, 2003, pp. 256–263.
- [10] Jay Martin, *The Dialectical Imagination: A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research, 1923–1950*, University of California Press, Berkeley, 1996.
- [11] ———, „Предговор: Нојман и Франкфуртска школа”. У: Франц Нојман, *Владавина права*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 5–10.
- [12] Katz Barry M., "The Criticism of Arms: The Frankfurt School Goes to War", *The Journal of Modern History*, Vol. 59, No. 3, 1987, pp. 439–478.
- [13] Kellner Douglas, *Critical Theory, Marxism, and Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1989.
- [14] Kelly Duncan, "Rethinking Franz Neumann's Route to Behemoth", *History of Political Thought*, Vol. 23, No. 3, 2002, pp. 458–496.
- [15] Kettler David, "Negotiating Exile: Franz L. Neumann as Political Scientist". In: Caroline Anni, Andrea Glauser and Charlotte Müller (eds.), *Der Eigensinn Des Materials. Erkundungen Sozialer Wirklichkeit*, Stroemfeld, Frankfurt, pp. 205–224.
- [16] Laudani Raffaele (ed), "Introduction". In: *Secret Reports on Nazi Germany: The Frankfurt School Contribution to the War Effort*, Princeton University Press, Princeton, pp. 1–23.
- [17] Lustig Doreen, "The Nature of the Nazi State and the Question of International Criminal Responsibility of Corporate Officials at Nuremberg: Franz Neumann's Behemoth at the Industrial Trials", *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 43, 2011, pp. 965–1044.
- [18] Marcuse Herbert, "Preface". In: Franz L. Neumann, *The Democratic and the Authoritarian State*, Free Press, Glencoe, 1957.
- [19] Neumann Franz, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism, 1933–1944*, Ivan R. Dee, Chicago, 2009.
- [20] ———, *Демократска и ауторитарна држава*, Напријед, Загреб, 1974.
- [21] Pollock Friedrich, "Is National Socialism a New Order?", *Studies in Philosophy and Social Science*, Vol. 9, No. 2, 1941, pp. 440–455.
- [22] ———, "State Capitalism: Its Possibilities and Limitations". In: Andrew Aruto and Eike Gebhardt (eds.), *The Essential Frankfurt School Reader*, Continuum, New York, pp. 71–94.
- [23] Priemel Kim Christian, *The Betrayal: The Nuremberg Trials and German Divergence*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
- [24] ———, "'A Story of Betrayal': Conceptualizing Variants of Capitalism in the Nuremberg War Crimes Trials". *The Journal of Modern History*, Vol. 85, No. 1, 2013, pp. 69–108.
- [25] Salter Michael, *Nazi War Crimes, US Intelligence and Selective Prosecution at Nuremberg*, Routledge-Cavendish, New York, 2007.

- [26] ———, "The Visibility of the Holocaust: Franz Neumann and the Nuremberg Trials". In: Robert Fine and Charles Turner (eds.), *Social Theory after the Holocaust*, Liverpool University Press, Liverpool, pp. 197–218.

Balša Delibašić

FRANZ NEUMANN'S BEHEMOTH: PRACTICAL IMPLICATIONS ON THE NUREMBERG TRIALS

Abstract

The paper deals with the practical implications that Franz Neumann's most famous work had on Nuremberg trials. The first part sets out the basic theoretical assumptions of Behemoth, but also the essence of the debate between Neumann and Friedrich Pollock on the nature of capitalism and the Nazi regime. The next part analyzes the impact of the Neumann's findings from Behemoth on the creation of a conceptual framework for indictments against leading industrialists of the Third Reich. But also presents the research work of Neumann and his team in preparing material for these trials.

Key words:

Franz Neumann, Behemoth, Frankfurt School, Nuremberg trials, Monopolistic Capitalism, Friedrich Pollock.